

**COĞRAFIYA FAKÜLTƏSİNDƏ EKOLOGİYA VƏ ƏTRAF MÜHİTİ
MÜHAFİZƏ İLƏ BAĞLI KADR HAZIRLIĞI SAHƏSİNDƏ
QAZANILAN NƏİLİYYƏTLƏR****Ş.Y.GÖYÇAYLI*****Bakı Dövlət Universiteti******shovqi-35@mail.ru*****Ekologiya və ətraf mühiti mühafizə sahəsində kadr hazırlığının tarixi şəraiti**

Məqalədə ekologiya və ətraf mühiti mühafizə (ƏMM) məsələlərinə dair tarixən yaradılmış elmi-nəzəri ideyalar, həmin sahəni formalaşdıran təbiətsünaslıq məsələləri, Azərbaycan elmi ictimaiyyətinin, ölkənin keçdiyi iqtisadi, siyasi və sosial inkişafının ekoloji şəraitə və ƏMM sahəsindəki rolu şərh edilməklə yanaşı BDU-da ilk ekoloji təmayüllü kafedranın yaradılmasından sonra Coğrafiya fakültəsində həmin sahədə qazanılan nailiyyətlərdən bəhs edilir.

Azərbaycanda ekoloji fikir tarixi və ətraf mühiti mühafizə sahəsindəki ideyalar əsasən materialist təbiətsünaslıqdan və ümumiyyətlə, təbiət tarixinə dair biliklərlə əlaqədar yaranmışdır. Azərbaycan təbiətsünaslığında üzvü aləmin inkişaf tarixi, təbii seçmə məsələləri ətrafında düzgün elmi fikirlər toplansa da insanların təbiəti dərk etmək və təbiəti özünə tabe etmək kimi elmi, lakin bir qədər ziddiyyətli fikirlər təbiət-cəmiyyət münasibətlərinin müzakirəsində başlıca yer tuturdu.

Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyətin yaranması ilə əlaqədar Bakı Dövlət Universitetinin təsis edilməsi (1919) kadr hazırlığı ilə yanaşı təbiət- cəmiyyət münasibətlərinin elmi təhlillərinə dair dünyagörüşlərin formalaşmasına əsas yaratdı. Xüsusilə universitetdə Biologiya fakültəsi ilə yanaşı Geologiya (1943), daha sonra Coğrafiya şöbəsi ilə birlikdə Geologiya-coğrafiya fakültəsinin yaradılması (1945) mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. AMEA-da Coğrafiya, Geologiya, Torpaqsünaslıq və Aqrokimya institutlarının və b. yaradılması Yer elmləri sahəsində elmi tədqiqatların və tədrisin möhkəmləndirilməsinə şərait yaratmışdır.

Azərbaycan elm və tədrisinin inkişafı Sovet dövründə bir çox müvəffəqiyyətlərlə yanaşı müəyyən məhrumiyyətlərə və məhdudiyətlərə düçar olmuşdur. Hər şeydən əvvəl Azərbaycanın yaradıcı ziyalıları SSRİ tərkibində vətəndaş müharibəsinə, 37-ci ilin represiyasına məruz qalmış, eyni zamanda İkinci Dünya müharibəsi fəaliyyət göstərən və yaranmaqda olan elm və tədris mərkəzlərinə böyük ziyan vurmuşdur. Məhz ona görə də göstərilənlər milli kadrların sayına və intellektual inkişafına mənfi təsir göstərmişdir. AMEA əməkdaşlarının, dövlət idarələrində çalışan mütəxəssislərin represiya dövründə məhrumiyyətlərdən yayına bilənlərin və ordudan tərxis olunanların səyi nəticəsində Azərbaycan elm və ali təhsil ocaqları inkişaf etməyə başladı.

Müharibədən sonrakı dövrdə ölkədə xalq təsərrüfatı quruculuğuna başlanması elmlərin bir çox sahələrinin inkişafına və eləcə də Yer elmlərinin inkişafına müsbət

təsir göstərmişdir. Həmin dövrdə elmi və praktiki fəaliyyət ekoloji proseslərin öyrənilməsindən, təbiəti mühafizədən uzaq olsa da təbii-sosial proseslərin öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Respublika iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi ilə elm, idarəetmə, kadr hazırlığı və s. problemlər həll edilməyə başlandı. Deyilənlərin həyata keçirilməsində Dövlət Plan Komissiyasının böyük rolu olmuşdur. Həmin qurumun səyi ilə ictimai istehsalın ərazi təşkili irəli sürülürdü. Göstərilən məsələlərlə əlaqədar Azərbaycanın rayonlaşdırılmasına zərurət yarandı. Beləliklə, 1950-ci illərdə Azərbaycan Zaqafqaziya iqtisadi rayonu tərkibində keçmiş SSRİ-nin xammal mənbələrindən biri kimi təbii resursların tədqiq edilməsinə başlanıldı. Sonrakı beşilliklərdə Azərbaycanın təbii ehtiyatlarından geniş istifadə edilməsi məqsədilə respublikadaxili iqtisadi rayonlarında tükənən resursların geoloji və sənaye ehtiyatları üzrə qiymətləndirilmə aparıldı. Ölkəyə karbohidrogen, dəmir və əlvan filiz ehtiyatları ilə yanaşı kənd təsərrüfat məhsulları da lazım idi. Xüsusilə texniki bitkilər, üzüm, sitrus və s. Bununla yanaşı ekoloji cəhətdən hələ kifayət dərəcədə qiymətləndirilməmiş olsa da yeni quruculuq işləri aparılırdı. Azərbaycanın məhsuldar qüvvələrinin inkişafı sistemində sənaye şəhərlərinin (Bakı, Gəncə, Sumqayıt, Əli-Bayramlı və b.) yüksəlişi, Mingəçevir Hidrokompleksinin yaranması; Samur-Dəvəçi kanalının başa çatdırılması; Bəhrəmtəpə su qovşağının, su anbarlarının və b. möhtəşəm tikintilərin aparılması xalq təsərrüfatında mühüm yüksəlişlərlə yanaşı, gələcək ekoloji proseslərdə Azərbaycan şəraiti üçün böyük risklərin yaranması demək idi.

Bakı Dövlət Universitetinin yeni yaradılmaqda olan Coğrafiya fakültəsinin alimləri Azərbaycanın təbii-təsərrüfat xüsusiyyətlərinə dair iri miqyaslı tədqiqatlar aparmağa başlamışlar. Fakültənin fiziki və iqtisadi-sosial coğrafiya kafedraları həmin sahədə mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Coğrafi kadrların hazırlanması ilə yanaşı Azərbaycanın yeni dövrünün təbiətşünaslıq və tarixi-coğrafi xüsusiyyətləri təhlil edilirdi. Bu cəhətdən H.B.Zərdabinin, Y.V.Çəmənzəminlinin, M.Avdeyevin və b. yaradıcı ziyalılarının əmək və elmi fəaliyyəti öyrənilirdi ki, bunlar sonralar Azərbaycanın təbii şəraitinin qiymətləndirilməsində mühüm yer tutmuşdur.

Coğrafiya fakültəsini həmin dövrdə qurtaran gənc kadrlar Azərbaycan təbiətinin müxtəlifliyini tədqiq edir, təbii resursları, təbiət hadisələrini qiymətləndirirdilər. Deyilənlərlə əlaqədar bir sıra dövlət əhəmiyyətli təkliflər irəli sürülürdü. Bu dövrdə Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi (1969) Azərbaycan təsərrüfatının inkişafına və təbii resursların potensial imkanlarının açılmasına əlverişli şərait yaratmışdır. Həmin dövrdə coğrafiya elminin konstruktivləşdirilməsi, onun ekoloji və tətbiqi sahələrinin yaranması yüksəlişə doğru irəliləyən respublikanın təbii şəraiti və təbii ehtiyatların qiymətləndirilməsi sahəsində çox mühüm mərhələ oldu.

Coğrafiya fakültəsi ilə AMEA-nın Coğrafiya institutu, Azərbaycan Arxitektura və Şəhərsalma və b. layihə institutları Dövlət Hidrometeorologiya, Meşə təsərrüfatı idarəsi və s. ilə əlaqələr yaranması nəticəsində təbiətdən istifadə və mühafizə məsələləri mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Həmin illərdə Dövlət Təbiəti Mühafizə Komitəsi fəaliyyətə başlamaqla Azərbaycanın yaradıcı ziyalılarını və alimlərini Azərbaycan təbiəti mühafizə problemləri ətrafında birləşdirirdi. Həmin sətirlərin müəllifi Azərbaycan Arxitektura və Şəhərsalma layihə institutu, Dövlət Təbiəti Mühafizə Komitəsinin sifarişi ilə ekspedisiya yaradaraq NMR-n, Quba-Xaçmaz, Şəki-Zaqatala zonalarını təbii-təsərrüfat cəhətdən öyrənməyə başlamışlar. A.M.Hacızadənin rəhbərliyi, H.B.Əliyevin, Ş.C.Əliyevin, Ş.Y.Göyçaylının və b. iştirakı ilə gələcəkdə çox mühüm ekoloji mahiyyət kəsb edəcək Azərbaycanın irimiqyaslı iqtisadi xəritələri (1:200 000) tərtib edilmişdir. Prof. Ə.M.Hacızadənin rəhbərliyi, H.Əliyevin, M.Müseiybovun, Ş.Göyçaylının, N.Səlim-

xanov və b. iştirakı ilə Filizçay geokimyəvi qovşağı əsasında metallurjiya bazası yaradılması məqsədilə təbii resursların qiymətləndirilməsinə dair tədqiqatlar aparılmışdır. Fiziki coğrafiya kafedrasının müdiri prof.M.A.Müseiyibovun rəhbərliyi ilə Azərbaycanın və Qafqazın landsaft xəritələrinin tərtibi xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Göstərilənlər və digər tədqiqatlar coğrafi ekologiyanın və ƏMM-sahəsi üçün qiymətli məlumatlar kimi qiymətləndirilir.

Nəhayət, 1980-ci illərdən sonrakı mərhələdə ekologiya və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə sahəsində mühüm elmi, praktiki əhəmiyyət kəsb edən problemlər yarandı. Həmin dövrdə Respublika Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin rəyasət heyəti, Respublika Dövlət Təbiəti Mühafizə Komitəsi, Meşə Təsərrüfatı Nazirliyinin təşəbbüsü və rəsmi müraciətləri əsasında Dövlət plan Komissiyası və Təhsil Nazirliyi qarşısında BDU-nun Coğrafiya fakültəsində Ətraf mühiti mühafizə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə kafedrası açılması barədə vəsədət qaldırıldı və Azərbaycanda ilk dəfə həmin fakültədə Ətraf mühiti mühafizə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə kafedrası açıldı. Həmin məsələdə akademik Həsən Əliyev xüsusi təşəbbüs göstərmişdir. **Kafedranın ixtisas təmayülünə uyğun olaraq onun fəaliyyəti təbiət-əhali-istehsal proseslərinin qarşılıqlı əlaqələrinin və ekosistemlərin öyrənilməsi əsasında ətraf mühiti mühafizə etmək bacarığına yiyələnmə bilən kadrlar hazırlığına yönəldilmişdir.**

Kafedra yaradıldığı ildən eyni zamanda onun funksiyasına aşağıdakılar da əlavə edilmişdir:

1. Ekologiya və ətraf mühiti mühafizə sahəsində elmi-metodiki məsələləri təkmilləşdirmək;
2. Ekoloji proseslərə dair elmi-nəzəri sahəyə dair və eləcə də Azərbaycanın ərazisi ilə bağlı elmi-tədqiqat işləri aparmaq;
3. Azərbaycan əhalisi içərisində Ekologiya və ətraf mühiti mühafizəyə dair elmi bilikləri təbliğ etmək.

Göstərilən çoxtərəfli fəaliyyəti müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək məqsədilə kafedra əməkdaşları keçmiş SSRİ-in Ali Təhsil müəssisələri, xarici ölkə alimləri və mütəxəssisləri ilə əlaqələr yaratmış və bu sahədə dünya təcrübəsini öyrənməyə səy göstərmişlər.

Ekoloji tədris sahəsindəki nailiyyətlər

Kafedranın açılması ilə kadr hazırlığının ixtisas təmayülünə uyğun olaraq tədris planları tərtib edilmiş və hər 5 ildən bir təkmilləşdirilmiş, sonrakı mərhələlərdə İxtisasın Dövlət Standartları tərtib edilməklə Balonya sistemində uyğun tələblər nəzərə alınmışdır.

Tədris planının müvafiq fənlərinə uyğun olaraq proqramlar topluları nəşr edilmişdir. Birinci topluda (1996) kafedrada keçilən bütün fənlər, ikinci topluda bütün tədris planında olan 40-a qədər fənlərin proqramları əhatə edilmişdir. Proqramlar toplusu tərtib edilməklə fənlərarası əlaqələr, fənlərarası və fənlərdaxili strukturlaşma məsələlərinə nəzarət etmək imkanları yaradılmışdır. Göstərilən yanaşma əsasında həmin yazının müəllifi tərəfindən tədrisin təşkili ilə bağlı **Dinamiki Dövriyyəli Strukturlaşma Konsepsiyası** formalaşdırılmış və müzakirəyə təqdim edilmişdir.

Azərbaycan Təhsil Nazirliyi sistemində ekologiyalaşma prosesinin genişlənməsi və eləcə də 2000-ci illərdən başlayaraq Bakı Dövlət Universitetində yeni ekoloji kafedraların yaradılması və bu sahəyə rektorluq tərəfindən xüsusi diqqətin ayrılması ekologiya sahəsində kadr hazırlığına mühüm təsir göstərmişdir.

Ətraf mühiti mühafizə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə üzrə xüsusi tədris laboratoriyaları ilə yanaşı çöl-tədris, istehsalat laboratoriyalarına olan ehtiyacı təmin

etmək məqsədilə universitetin tədris-təcrübə bazası ilə yanaşı AMEA-ın Coğrafiya Institutunda, Dövlət Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində və b. müəssisələrdə olan laboratoriyalardan istifadə edilmiş və müasir dövrdə də istifadə edilməkdədir. Kafedrada tələbələr üçün müxtəlif problemlərlə bağlı informasiya bazası və nadir kitablardan ibarət ədəbiyyat fondu yaradılmışdır.

Kafedra əməkdaşları tərəfindən bir sıra dərslük və dərs vəsaitləri hazırlanmışdır. Ətraf mühiti mühafizə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə (Ş.Göyçaylı, N.Mikayılov, R.Abdullayev-1996), Təbiətdən istifadənin iqtisadi və ekoloji əsasları (Ş.Göyçaylı, T.İsmayılov-2004), Azərbaycanın ekoloji problemləri (T.İsmayılov-2006), Azərbaycan Təbiətinin mühafizə problemləri (Ş.Xəlilov-2006), Təbiətdən istifadənin hüquqi əsasları (A.Dolxanov-2008), Torpaqşünaslıq və torpaq coğrafiyasının əsasları (N.Mikayılov-2009) və s.

Göstərilən sahəyə dair elmi-metodiki tədqiqatların təkmilləşdirilməsi və həmin sahə üzrə kadr hazırlığını həyata keçirmək məqsədilə Ümumittifaq, Beynəlxalq və müəssisələrarası konfranslar (1990,1997, 2002, 2007) keçirilmişdir. Konfranslarda 400-dən çox məruzə və tezislər nəşr edilmiş, eyni zamanda konfransda dinlənən məruzə və tezislərdən irəli gələn qərarlar nəşr edilmiş və həmin sahəyə dair elm və tədrisin təşkilində əsas götürülmüşdür.

Elmi-tədqiqat işlərinin aparılması

Elmi-tədqiqat işləri 3 istiqamətdə aparılmışdır və indi də həmin istiqamətdə aparılmaqdadır. Birinci qrup tədqiqatlar universitetin hər 5 illik elmi-tədqiqat planına uyğun həyata keçirilən elmi-tədqiqat mövzularından ibarət olmuşdur. İkinci, kafedra əməkdaşlarının Azərbaycan Respublikasının Dövlət Proqramları, Təsərrüfat müqaviləli mövzuları və qrantlar üzrə həyata keçirilən elmi-tədqiqatlardan ibarətdir. Üçüncü, əməkdaşların fərdi olaraq apardıqları elmi-tədqiqat mövzularıdır.

Universitetin elmi-tədqiqat planları ilə əlaqədar olaraq Ş.Y.Göyçaylının rəhbərliyi ilə aşağıdakı mövzular yerinə yetirilmişdir:

Abşeronun təbii şəraitinin antropogen dəyişməsinin qiymətləndirilməsi (1981-1985, İcraçılar Ş.Y.Göyçaylı, N.K.Mikayılov, R.B.Abdullayev, S.Qarayeva, A.Mustafayev).

Təbii şərait və təbii ehtiyatların qiymətləndirilməsinin metodları (1986-1990, İcraçılar Ş.Y.Göyçaylı, N.K.Mikayılov, R.B.Abdullayev və b.).

Şəhərlərin atmosferinin çirklənməsinin tədqiqi, proqnozlaşdırılması və mühafizə yolları (1991-1995, icraçılar Ş.Y.Göyçaylı, N.K.Mikayılov, R.B.Abdullayev, Ş.İ.Məmmədova).

Landşaftların ekologiyası və mühafizəsinin problemləri (1996-2000, İcraçılar Ş.Y.Göyçaylı, N.K.Mikayılov, R.B.Abdullayev, T.A.Xəlilov, Ş.İ.Məmmədova, R.H.Daşdiyev, R.T.Tahirov, L.Ə.Bayramova).

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində regionların tarazlı inkişafının ekoloji əsasları və problemləri (2001-2005, icraçılar Ş.Y.Göyçaylı N.K.Mikayılov, T.A.Xəlilov, Ş.İ.Məmmədova). Dağlıq Şirvanın təbii şəraiti və təbii ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi və mühafizəsi (2006-2008, icraçılar Ş.Y.Göyçaylı N.K.Mikayılov, R.H.Daşdiyev, T.A.Xəlilov, R.B.Abdullayev, Ş.İ.Məmmədova, A.B.Dolxanov və b.).

Dövlət proqramları, təsərrüfat müqaviləli işlər və qrantlarla bağlı həyata keçirilən elmi-tədqiqat işlərinə aşağıdakılar daxildir:

Azərbaycan Neft Şirkətinin sifarişi ilə «Abşeronun neftlə çirklənmiş torpaqlarının rekultivasiya edilməsi» (1987- prof. Ş.Y.Göyçaylı, N.K.Mikayılov).

Quba rayonu icra aparatının sifarişi ilə «Quba rayonunda əhalinin və yaşayış

məntəqələri mühitinin mühafizəsi» (1987-1988-Rəhbər prof. Ş.Y.Göyçaylı, icraçılar-R.T.Tahirov və b.).

Neft şirkətinin, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi ilə birlikdə «Xəzərsahili zonanın ən aktual (prioritet) elmi istiqamətləri və Şahdağ milli parkı yaradılmasının əhalinin həyat səviyyəsinə təsiri» mövzusu üzrə kollektiv qrantlar yerinə yetirilmişdir (2000-2002- icraçı prof.Ş.Y.Göyçaylı və b.).

Kafedra üzvləri bir sıra Dövlət əhəmiyyəti kəsb edən layihələrin və proqramların yerinə yetirilməsində iştirak etmişlər. Kafedra əməkdaşları (Ş.Y.Göyçaylı, R.T.Tahirov) Cənub Aqrar-Tikinti Layihə İnstitutunun əməkdaşları ilə birlikdə «Naxçıvan Muxtar Respublikası rayonlarının layihə tərtibinin yerinə yetirilməsi məqsədi ilə aparılan ekspedisiyanın təşkilində və fəaliyyətində və layihənin tərtibində iştirak etmişlər (1978). Kafedranın əməkdaşı R.T.Tahirov Quba-Xaçmaz iqtisadi Rayonunun layihələşdirilməsində ekoloq kimi, həmin layihənin yerinə yetirilməsində Ş.Y.Göyçaylı məsləhətçi-ekoloq kimi iştirak etmişdir.

Prof .Ş.Göyçaylı Azərbaycan Dövlət təbiəti mühafizə komitəsinin dəvəti ilə «Azərbaycanın təbiəti mühafizəsinin kompleks sxemi»nin yerinə yetirilməsində (1980); «Azərbaycan Dövlət Plan Komitəsinin 1980-1990 və 1990-2000-ci illər dövrü üçün Azərbaycan təbiətinin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan istifadə edilməsinin kompleks planının» yerinə yetirilməsində iştirak etmişdir (1985). Kafedra əməkdaşlarından Ş.Göyçaylı Moskva Dövlət Universitetinin «Əhali sakinliyi laboratoriyası rəhbərliyinin dəvəti ilə Azərbaycanda əhali məskunlaşmasının problemləri»; «Əhali məskunlaşmasının vahid sistemi»nə aid elmi-tədqiqat mövzularını yerinə yetirmişdir. Keçmiş SSRİ-nin Dövlət Geodeziya və Kartoqrafiya idarəsinin, Moskva Dövlət Univesitetinin xəritə və atlasların tərtibinin problem laboratoriyası rəhbərliyinin dəvəti ilə «SSRİ əhalisinin xəritəsi»nin (1978); «Azərbaycanda əhali məskunlaşmasının kənd təsərrüfat torpaqları ilə uzlaşdırılması»nın irimiqyaslı xəritəsini tərtib etmişdir (1987). Kafedra əməkdaşları 1980-1990-cı illərdə apardıqları elmi-tədqiqat işlərinə həsr olunmuş Azərbaycanın ekologiyası və ətraf mühitinin mühafizəsinə dair iki elmi məcmuə və s. həsr etdirmişlər (1996, 1997).

Kafedra əməkdaşlarının şəxsi təşəbbüsləri ilə aparılan elmi-tədqiqat, tədris və təbliğat işləri

Kafedra əməkdaşlarının şəxsi təşəbbüsləri ilə apardıqları elmi-tədqiqat işləri də çoxsahəli olmuşdur. Kafedra üzvləri aşağıdakı monoqrafiyaları yazmış və bəzilərinin yazılmasında iştirak etmişdir. Ş.Y.Göyçaylı Sovet Azərbaycanı monoqrafiyasının yazılmasında iştirak etmiş (M,1963), «Əhali məskunlaşmasının yenidən qurulması» (1987, rus dilində), «Coğrafiyanın və coğrafi ekologiyanın problemləri» (2004) və b. kitablarını yazmışdır. «Azərbaycan SSR-də təbiətdən istifadə və ekoloji müvazinətin saxlanması» elmi məcmuələrinin həmmüəllifi və elmi redaktoru (1988, 1989) olmuşdur. «Kür-Araz ovalığı torpaqlarının şorlaşmasının və onların meliorasiyasının geokoloji əsasları» (N.K.Mikayılov, 2000, rus dilində), «Azərbaycanın su anbarları və onların ekoloji problemləri» (Ş.B.Xəlilov, 2003, rus dilində), «Suriya Ərəb Respublikasının təbii şəraiti və torpaq-ekoloji səciyyəsi» (T.A.Xəlilov, 2003) monoqrafiyaları və b. nəşr edilmişdir.

Kafedra əməkdaşları Ekologiya və Ətraf mühiti mühafizə sahəsində elmi-metodik mərkəz olmaqla Ali və Orta ixtisas məktəblərinə, Uşaq ekoloji təcrübə və tərbiyəçilik məktəbinə proqramlar tərtibində elmi-metodik köməkliklər göstərmiş, Bakının bir neçə orta məktəblərini (53, 182, 142, 184) uzun müddət ekoloji təhsil üzrə himayəyə götürmüşlər.

Kafedra əməkdaşları Azərbaycanda ekologiya və ƏMM-ə dair mövzularda

kütləvi informasiya vasitələrində müxtəlif mövzularda çıxışlar edirlər. Bir neçə elmi və elmi-metodik məcmuələrin redaksiya heyətinin üzvü olmaqla eyni zamanda aktual mövzularla çıxışlar edirlər.

Kafedranın xarici dövlətlərin təhsil və elm müəssisələri ilə əlaqələri

Kafedrada keçmiş SSRİ respublikaları ilə mövcud olan əlaqələri yenidən bərpa etməyə çalışmaqqla yanaşı Avropa ölkələri və ABŞ universitetləri ilə əlaqələr yaradırıq.

ABŞ-ın İndiana, Con-Hopkins universitetləri nümayəndələrindən xanım Vike Meretski və Aylen Makqorti Coğrafiya fakültəsində və eləcə də bizim kafedrada olmuş, Aylen Makqorti 3 ay (2005-ci ilin dekabr ayından 2006-cı ilin aprel ayına kimi) kafedralarda xüsusi proqramla təcrübə mübadiləsində olmuşdur. Xanım elmi-tədqiqat işlərinin yekunları barədə nəzəri seminarımızda çıxış etmiş, tələbələrlə çöl təcrübəsində olmuşdur. Prof.Ş.Göyçaylı Nobel mükafatı laureatı K.Rolinq adına Beynəlxalq Elmi İnkişaf Akademiyasının Azərbaycan filialının üzvüdür. Həmin akademiya prof. Ş.Göyçaylının Coğrafiya və coğrafi ekologiyanın problemləri adlı monoqrafiyasının ingilis dilinə tərcüməsi barədə zəmanət vermiş, həmin kitab Bourqas şəhəri beynəlxalq nəşriyyat birliyinin qərarı ilə 2009-cu ildə nəşr edilmişdir.

Əlaqələrimiz Almaniya alimləri və mütəxəssisləri ilə də səmərəli aparılır. Almaniya Alternativ Nobel mükafatı laureatı, təbiət abidələrinin mühafizəçisi **Zukkov fondu** ilə əlaqə yaradılmışdır. Zukkov özü və onun nümayəndəsi Marten Uppenbrik fakültədə və kafedrada olmuşlar. Kafedrada müəyyən hazırlıq işləri apardıqdan sonra Zaqubada kafedranın müəllim və tələbələrinin iştirakı və başqa ali məktəblərin tələbələri ilə birlikdə yay seminarı keçirilmişdir (2007).

Almaniya ilə bağlı ikinci istiqamətli iş **Folksfagen Elm Fondunun Cənubi Qafqazda və Mərkəzi Asiyada dəstək verdikləri Elm-Tədris layihəsinin ictimai əsaslarla Beynəlxalq Koordinatoru** kafedranın baş müəllimi L.Bayramova olmuşdur. Mövzu **Azərbaycanda maldarlığın inkişafının ətraf mühitə təsirinə** həsr edilmişdir. Bu məsələdə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Cənə Kənd Təsərrüfatı Akademiyası, BDU-nun əməkdaşları iştirak etmişlər. Deyilənlərlə əlaqədar Şəki-Zaqatala, Şahdağ, Qobustan zonalarında aparılan sınaq tədqiqatlarında kafedramızın əməkdaşları və III kurs tələbələri iştirak etmişlər.

2007-ci ildə Almaniyanın **Adenauer Fondunun** dəstəyi ilə BDU və bizim kafedranın tələbələri üçün **2 dəyirmi masa təşkil edilmişdir**. Həmin ildə BMT-nin əhali fondunun dəstəyi ilə «**Gender təhsili-insan və cəmiyyət**» devizi ilə fəaliyyət göstərmişlər. Əsas məqsəd «insanların sağlam təbii mühitdə yaşamaq hüquqlarını təhlil etmək»dən ibarət olmuşdur. Seminar tələbələrimizin iştirakı ilə **6-9 sentyabrda Crescent Beach istirahət mehmanxanasında keçirilmişdir**. Növbəti yay məktəbi-«Tətbiqi Ekologiya-2007-ci ildə»; Almaniya-Azərbaycan İqtisadi Forumunun üzvü olan maliyyə qurumlarının dəstəyi ilə **28 avqust-3 sentyabr 2008-ci ildə «Gender təhsili və cəmiyyət»** və b. mövzularda seminarlar keçirilmişdir.

ATƏT-in Ekologiya və ətraf mühit proqramına uyğun olaraq kafedra əməkdaşları T.Xəlilov, L.Bayramova **Hirkan Milli Parkında**, Ş.Göyçaylı Nabran yay məktəblərində mühazirə oxumuş və tələbələrimiz başqa ali məktəb tələbələri ilə birlikdə xüsusi sertifikatlar almışlar.

Yay məktəblərinin direktoru Dr.M.Uppenbrik BDU-nun Coğrafiya fakültəsinin rəhbərliyi və Ətraf mühiti mühafizə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə kafedrasının əməkdaşları ilə əlaqə saxlamışdır.

Kafedrada elmi və elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması

Kafedranın təcrübəli professor-müəllim heyəti ilə yanaşı AMEA-n elmi-tədqiqat institutlarından alim və mütəxəssislərin fakültəyə və eləcə də kafedraya cəlb edilməsi elmi-pedaqoji kadrların hazırlığına mühüm təsir göstərmişdir. Elmi-pedaqoji kadrların hazırlığı aşağıdakı istiqamətlərdə aparılır: Coğrafi ekologiya və ətraf mühiti mühafizə üzrə.

Kafedrada iki istiqamətdə magistraturaya qəbul aparılır: Coğrafi ekologiya; Ətraf mühiti mühafizə metodları və bərpası. Hər iki ixtisasın tədris planı tərtib edilmişdir.

Birinci ixtisasda elmi-nəzəri istiqamətlər əsasən ekosistemlərin sintezi məsələlərini əhatə edir; İkinci ixtisasda ayrı-ayrı ekosistemlərin tədqiqi və onların bərpa metodlarının öyrənilməsi üzrə istiqamətləndirilmişdir.

Hər iki istiqamətdə elmi-nəzəri məsələlər genişliyi ilə əhatə olunmaqla yanaşı ekologiya və ətraf mühiti mühafizənin idarə edilməsi məsələləri də əhatə olunur.

Magistratura ixtisası üzrə keçilən fənlərin proqramları toplu halında nəşr edilmişdir (2006). Kafedrada magistrantlar üçün ədəbiyyat fondu, video kasetlər, bukletlər və s. kimi informasiya mənbələri toplanmışdır. Kafedra əməkdaşlarının fəaliyyəti ilə kafedrada və ondan kənar elm və ali təhsil müəssisələri üçün 20-dən çox elmlər namizədi və 3 nəfər elmlər doktoru yetişdirilmişdir.

Hazırda kafedrada 11 dissertant və qiyabi aspirant vardır. Onlardan 5 nəfəri İran İslam Respublikasındandır. Kafedranın profili üzrə dissertasiya müdafiə edənlərə Coğrafi və geoloji ekologiya ixtisası üzrə coğrafiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi adı verilir.

Kafedra üzvləri AMEA-nın Torpaqşünaslıq və Aqrokimya, Coğrafiya, Botanika, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Eroziya və Meliorasiya Institutları, Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi ilə əlaqə saxlayırlar. Həmin müəssisələr kafedraya aparıcı təşkilat kimi aspirant və dissertantların əsərlərini müzakirəyə göndərir, elmi seminarlarda iştirak edirlər.

Ekologiya və ətraf mühiti mühafizə sahəsində kadr hazırlığının problemləri

Ekologiya və ətraf mühiti mühafizəyə dair təhsil proseslərində və problemlərin həllində elmin bir çox sahələrinə dair informasiyalardan istifadə edilir. Lakin göstərilən sahələrdə elm sahələrinin inteqrasiya etdirilməsi və informasiya sistemlərinin ümumiləşdirilməsi qənaətbəxş deyildir. Göstərilən çatışmazlığın aradan qaldırılması üçün ümumi və coğrafi informasiya sistemlərini təkmilləşdirmək lazım gəlir. Nəzərə almaq lazımdır ki, ekologiya və ətraf mühiti mühafizə dünyanın bir çox ölkələrinin və eləcə də Azərbaycanın idarə edilmə sisteminin tərkib hissəsinə daxil edilmişdir. Həmin sistem qanunvericilik mərhələsindən başlamış icranın yaşayış məntəqələri səviyyəsinə qədər əhatə olunur. Ekologiya və ətraf mühiti mühafizənin tədqiqi, idarə edilməsi, optimallaşdırma məsələlərinin elmi təhlillərində cəmiyyətin əsasları (təbiət-əhali-istehsal) və onlar arasındakı əlaqələr iştirak edir. Həmin sistemlərin uzlaşdırılması və yaxud onlar arasındakı ziddiyyətlərin müəyyən edilməsi coğrafi yanaşma tələb edir. Deyilənlərlə yanaşı ekologiya və ətraf mühiti mühafizənin elmi və praktiki əsasları kompleks təhlükəsizliyə, fəvqəladə hadisələrdən mühafizə edilməyə və onların proqnozlaşdırılmasına təminat yaradır.

Yuxarıda göstərilənləri səmərəliləşdirmək məqsədilə elm, təhsil sahəsində variantlar üsulunu tətbiq etmək lazım gəlir. Həmin məqsədlə zaman və məkanı nəzərə alaraq nəinki Azərbaycanın, eyni zamanda ekocoğrafi şəraiti Azərbaycanla analoq təşkil edən və qonşu ölkələrin keçdiyi mərhələni və təcrübəni öyrənmək lazım gəlir.

Həyatın bütün sahələrində qlobalist meyillər yaranmışdır. Bu təbii hal olmaqla onun fəlsəfi, coğrafi, ekoloji, planetar mahiyyəti elmi əsaslarla tədqiq edilməlidir.

Qlobalizm kortəbii davam etdirildikdə ifrat ziyanlar da yarana bilər. Təbii, sosial, integrativ proseslərdə qlobalizmin struktur ölçüləri, ardıcılıq dərəcəsi, planetar və yerli nəticələri coğrafi təhlillər tələb edir.

Coğrafi ekologiya bütün səviyyələrdə elmi -nəzəri imperativlərə söykənməklə yanaşı, eyni zamanda instrumental müşahidələrin aparılmasını və onun intensivləşdirilməsini tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, elmi və eləcə də ekoloji infrastrukturular hələlik müasir tələbata cavab vermədiyinə görə həmin sahədəki nailiyyətləri məhsuldar qüvvəyə çevirmək problem olaraq qalır.

Müasir dövrdə təhsil sistemində ekologiyalaşma müvəffəqiyyətlə həyata keçirildiyinə görə iqtisadi-sosial inkişafda davamlı inkişaf sahəsində yüksək keyfiyyətli kadr hazırlığına şərait yaradılmışdır. Bununla yanaşı ekologiya və ƏMM üzrə ixtisasların siyahısında bəzən məhdudiyətlər və şişirdilmə halları olur.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyev demişdir; “Təhsil Azərbaycanın davamlı inkişaf strategiyasının ən öncül istiqamətlərindəndir.” Bu öncül istiqamətlərdə coğrafi ekologiyanın özünəməxsus yer tutmasının qiymətləndirilməsi əvəzolunmaz mahiyyət kəsb edir.

Azərbaycan təhsil sisteminin aparıcı qüvvələri təhsil islahatı dövründə üzrlərinə düşən vəzifələri əzmlə yerinə yetirməyə çalışırlar. Azərbaycanın Təhsil Naziri Misir Mərdanov “Azərbaycan təhsili: yaxın keçmişə, bu günə və gələcəyə bir baxış” mövzusunda məruzələrində bildirmişdir: “laborantdan, universitet rektorundan tutmuş nazirə kimi hər kəs hər gün, hər an ölkənin ali təhsil sisteminin inkişafı barədə düşünməli və fəaliyyət göstərməlidir”. Bu çağırışa cavab olaraq bildiririk ki, ekoloji coğrafiya və ətraf mühiti mühafizə sahəsində tədrisi təkmilləşdirmək və elmi-tədqiqat işlərini daha səmərəli və həyati etmək məqsədilə müasir dövrdə aşağıdakılara xüsusi diqqət vermək lazımdır:

- Ekologiya və ətraf mühiti mühafizə sahəsində elmi-metodoloji tədqiqatları təkmilləşdirməklə elmlərarası əlaqələri düzgün istiqamətləndirmək;
- Ətraf mühitin keyfiyyətinə və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsinə nəzarət və bərpa sistemində dair infrastrukturuların və industriyanın yaradılmasına təminat yaratmaq;
- Ətraf mühiti iri miqyasda tədqiq etməklə onun davamlı inkişafına təminat yarada biləcək kadrlardan, xüsusilə coğrafiyaçı ekoloq mütəxəssislərdən səmərəli istifadə etmək lazım gəlir.

Göstərilənlərin həyata keçirilməsi bir sıra sosial, iqtisadi, ekoloji problemlərin həyata keçirilməsi ilə yanaşı yoxsulluğun aradan qaldırılmasında, bir sıra böhranlardan dəyən ziyanların aşağı endirilməsinə müsbət təsir göstərə biləcəkdir.

ДОСТИЖЕНИЯ ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА В СФЕРЕ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ ПО ЭКОЛОГИИ И ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Ш.Ю.ГЕОКЧАЙЛЫ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются основные этапы развития экологии, охраны окружающей среды (ООС) и подготовки кадров в данной сфере на географическом факультете БГУ. Освещены основные научно-теоретические аспекты взаимоотношений природы и общества, которые сформировались в период создания БГУ, в частности, рассмотрены натурфилософские, природоведческие идеи сложившиеся в среде азербайджанской научной общественности. В результате создания географического факультета

в БГУ (1945) появились различные идеи, способствовавшие рассмотрению вопросов по экологии и ООС в системе наук о Земле. Автор, также говоря о подготовке кадров по экологии и ООС, подметил положительные и отрицательные аспекты экономико-социального и политического развития страны, своеобразно воздействовавшие на подготовку кадров. Он также особо выделяет роль бывшей Государственной Плановой Комиссии, которая способствовала подготовке кадров, в частности, по экологии и ООС.

Затем в статье говорится о том, как создание кафедры Охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов (1980) сказалось на подготовке кадров по географической экологии и ООС, успешно справляющихся с изучением процессов взаимодействия природы-населения-хозяйства в различных экосистемах. Проанализированы учебные, научно-исследовательские успехи кафедры в сотрудничестве с научными и учебными центрами зарубежных стран. В статье представляется потенциал кафедры по подготовке научных и научно-педагогических кадров. Одним из интересных моментов статьи является концептуальный подход в организации условного процесса, называемый «динамическо-циклическая структуризация». Вторым, более важным моментом являются связи кафедры с научными центрами и другими учреждениями, способствующие организации учебной и производственной практики. Конкретизированы также проблемы, имеющиеся при подготовке кадров по географической экологии в период реформы учебного процесса Азербайджана.

ACHIEVEMENTS OF THE FACULTY OF GEOGRAPHY IN TRAINING SPECIALISTS IN THE FIELDS OF ECOLOGY AND OF ENVIRONMENT

Sh.Yu.GEOKCHAYLI

SUMMARY

This article studies the main stages in the development of Ecology, protection of environment and training specialists at the faculty of Geography at BSU. Major scientific and theoretical aspects of the relationship between the nature and the society that emerged during the establishment of Baku State University, in particular, natural philosophic, natural ideas prevailing among the Azerbaijani scientific community are highlighted in the article. The establishment of Geography Department of Baku State University (1945) has different ideas that contributed to the issues of Ecology and environmental protection in the sciences about the Earth. Analyzing preparation of highly-skilled specialists in the field of Ecology and Environment protection, the author elucidates pros and cons of economical – social and political development of the country, and peculiar impacts of this development on training specialists. It also highlights the role of the former State Planning Commission, which contributed to training specialists. Furthermore, particularly in the field of Ecology and environment protection.

The article considers create the department of environmental protection and natural resource management (1980) influenced the training of the geographical environment and environmental protection, successfully cope with the study of interactions between natures, people-management in different ecosystems. Analyzed the educational, scientific and research achievements of faculty, in collaboration with academic and training centers in foreign countries. The paper presents the capacity of faculty to train the scientific and pedagogical staff. One of the interesting points the article is a conceptual approach in the conditional process called «dynamic-cyclic structurization». A second, more important point is the department of communication with academic centers and other institutions that contribute to learning and work practices. Specified are also problems with training in the geographical environment in the educational reform process in Azerbaijan.